

Litteratur

Thorsten Dietz

Der Begriff der Furcht bei Luther. Beiträge zur Historischen Theologie 147. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009. XIII + 413 s. € 99.

Thorsten Dietz interesserer sig for forholdet mellem teologi og psykologi og har i sin bog sat sig for at undersøge 'begrebet frygt hos Luther' ud fra det perspektiv. Hans pointe er, at den psykologiske side af Luthers teologi har været undertrykt, ja ligefrem tilsidesat i den dialektisk-teologiske tradition i det 20. århundrede.

Dietz er bevidst om faren for at reducere Luthers teologi til psykologi og giver udtryk for, at han har til hensigt at undersøge "den inneren Sachgehalt der theologischen Deutung im Verhältnis zur artikulierten Erfahrungsebene" (Dietz, 2009, 31). Dette gør han både i et diakront og et synkront perspektiv, idet han efterspøger både den historiske kontekst og den systematiske kerne.

Bogen er inddelt i 9 kapitler. Kapitel 1 og 2 introducerer emnet og giver en forskningsoversigt, mens kapitel 3 er en redegørelse for baggrunden for Luthers begreb om frygt i den patristiske og middelalderlige kontekst. I kap. 4 og 5 læser Dietz to af Luthers tidlige sermoner, hans første forelæsning over salmerne (Dictata) og hans Romerbrevforelæsning, mens kap. 6 er viet skrifterne omkring afladsstriden. I kap. 7 og 8 viser Dietz, hvordan Luthers begreb om frygt blev påvirket af historiske begivenheder såsom visitationerne, bondekrigen, pesten og striden med antinomerne. Og endelig forsøger Dietz i kap. 9 at relatere den fremlagte Luthertolkning til udvalgte psykologiske teorier, der beskæftiger sig med angst, fx freudiansk psykoanalyse og empirisk psykoterapi.

Dietz' resultater bærer præg af, at han er stærkt afhængig af tyske Lutherforskere som Ernst Bizer, Matthias Kroege og ikke mindst Oswald Bayer. I kap. 4 og 5 mener Dietz godt nok i modsætning til Bayer, at han her finder en tidlig version af Luthers retfærdiggørelseslære og ikke bare en præreformatorisk ydmyghedsteologi. Men på den anden side kan han give Bayer ret i, at Luthers tænkning er præmatur i forhold til omkring 1520, fordi den er alt for negativ. Vægtlægningen på lidelser, intethed og frygt er for stor og fortrænger glæden og visheden. Eller også er der ligefrem tale om synergisme, hvor menneskelig lidelse og frygt bliver frelsens forudsætning.

Anderledes forholder det sig iflg. Dietz (og helt i tråd med Bayer) med skrifterne fra afladsstriden. Her sker der et skift hos Luther, fordi han udvikler et mere præcist begreb om ordet og troen. Ordet, som er Guds løfte (*promissio*) om syndernes forladelse, er nu lig med selve frelsen for den, der hører

og tror det. Og denne tro, understreger Dietz, skaber vished, glæde og fred – og ingen frygt.

Interessant er det, at det i de følgende kapitler 7 og 8 om tiden frem til Luthers død ikke lykkes Dietz at fastholde dette billede af Luthers teologi. Mærkeligt nok bliver forholdet mellem tro og frygt her mere komplekst igen og udsagnene ligner dem fra hans tidlige skrifter. Fokus hos Luther er igen på passivitet, passion, død og simultanitetens paradoksalitet. Men det får ikke Dietz til at revurdere resultaterne af læsningen af skrifterne fra 1520, sådan som man skulle mene at det burde. Spørgsmålet er nemlig, om Bayers efterhånden gamle *promissio*-læsning yder teksterne omkring 1520 fuld retfærdighed. Det kunne Dietz have fået hjælp til at vurdere, hvis han havde kastet et blik på international Lutherforskning: Den finske forskning indgår fx slet ikke i hans litteraturliste, selvom finnerne har fortolket mange af de samme tekster, men med et noget andet resultat end Oswald Bayer.

Fordi Dietz' Luthertolkning halter, halter hans kap. 9, der relaterer den til moderne psykologi også. Dette kapitel kommer der ikke rigtigt noget ud af.

Uanset de kritiske bemærkninger er bogen informativ og udfordrende både for eksperter og novicen. Den er samtidig velskrevet og uden iøjnefaldende fejl.

Anna Vind

Berndt Hamm og Michael Welker

Die Reformation. Potentiale der Freiheit. Tübingen: Mohr Siebeck 2008. VII + 133s. € 17.

Hvor kommer friheden fra? Hvad understøtter den? Og hvor står reformationen i den sammenhæng? Herom kan der strides. Tidsskriftet KRITIK har lagt sider til en del strid, og har på lederplads ikke placeret reformationen på frihedens side. Det bliver den til gengæld i kirkehistorikeren Berndt Hamm og systematikeren Michael Welkers bog. Bogens undertitel leder tankerne hen på den tyske konservative og forhenværende forfatningsdommer Udo di Fabio's kritik af den moderne kulturs selvtilfangetagelse i *Die Kultur der Freiheit*. Om det er tilsigtet, fremgår ikke af bogen, men titlen er dog langt fra tilfældig. For forfatterne må reformationen først og fremmest forstås som en frihedsbevægelse, men undertitlen indikerer også, at denne frihed er mangeartet og omfatter såvel trosfrihed som frihed fra livegenskabet, men ikke nødvendigvis på samme tid. Forfatterne er nemlig bevidste om, at protestantismens konfessionelle historie er en yderst ambivalent affære, der også omfatter undertrykkelsespotentiale.

De to første kirkehistoriske kapitler er forfattet af Berndt Hamm. Under overskriften "Die Emergenz der Reformation" argumenterer han med en vis overbevisning for emergensbegrebets anvendelighed i forståelsen af reforma-